

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TALAFFUZ MASHQLARI ISHLAB CHIQISH TIZIMINI SHAKLLANTIRISHDA SAVOD O‘RGATISH DARSLARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.87.21.039>

Atamurodova Gulnora,

Samarqand davlat universiteti filologiya fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Boshlang‘ich sinflarda savod o‘rgatish darslarida talaffuz mashqlarini ishlab chiqish, o‘quvchi nutqini rivojlantirishda zamonaviy ta‘lim texnologiyalardan foydalanish, O‘quvchida sayqallangan, ravon nutqni shakllantirish, tovush-harf tizimini o‘quvchi ongiga har xil pedagogik usullar bilan singdirish hamda o‘quvchini ijodiy fikrlash borasida, savod o‘rgatish darslarining o‘rni va ahamiyati haqida tadqiq etiladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik mahorat, to‘g‘ri talaffuz og‘zaki nutq, tovush va harf, ta‘lim texnologiyasi

Abstract: The article discusses the development of pronunciation in literacy classes in primary school, the use of modern educational technologies in the development of a student’s speech, the formation of a well-honed, fluent speech in a student, various pedagogical techniques and creative thinking skills. student thinking, role and meaning of literacy lessons.

Key words: pedagogical skills, correct pronunciation, oral speech, sounds and letters, educational technology.

Boshlang‘ich ta‘limda savod o‘rgatish darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilar nutqini rivojlantirish, til va tafakkur qobiliyatlarini shakllantirishdan iborat. Inson faoliyatining tarixan shakllangan mazmuni gap shaklida umumlashtirgan holda, uni bayon etish va o‘zlashtirishda nutqning ham ishtirok etishi birinchi navbatda turadi. Shunday ekan boshlang‘ich sinfdan talaffuz mashqlarini ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish, o‘quvchilar og‘zaki nutqini rivojlantirish yoki unga to‘sqinlik qiluvchi kuchlarni aniqlash, ushbu jarayonda, aniq maqsadni ko‘zlagan holda pedagogik ta‘sir ko‘rsatish asosiy mezon hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun talaffuz mashqlarini ishlab chiqishda, talaffuz mashg‘ulotlari o‘quvchilarga faqatgina sayqallangan,

ravon nutqni egallash yo'llarini emas, balki undan foydalanish madaniyati va mahoratini ham o'rgatib boradi. O'quvchi nutqini rivojlantirish murakkab jarayon bo'lib, unda barcha imkoniyatlar to'laligicha ishga solinsa, og'zaki va yozma ravishda to'g'ri, jozibador, ravon ifodalashga o'rgatish osonlashadi. Natijada esa o'quvchi nutqini rivojlantirishga keng yo'l ochiladi. Boshlang'ich sinfda talaffuz mashqlarini ishlab chiqish jarayonida o'quvchi nutqiga qo'yiladigan bir qancha talablar mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat. O'quvchilar nutqini rivojlantirish yuqori darajadagi tayyorgarlikni, foydalaniladigan innovatsion pedagogik texnologiyalarning xilma-xil va o'quvchiga qiziqarli bo'lishini talab etadi. Talaffuz mashqlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalarning turli xil bir-birini takrorlanmaydigan bo'lishi o'quvchilarning faolligini oshiradi, lug'atini yangi – yangi so'zlar bilan boyitadi, o'quvchida bog'lanishli nutq malakalarini yuqori darajada rivojlantiradi va shu darsga nisbatan qiziqishini yanada oshiradi.

Yuqorida aytib o'tilgan fikr-mulohazalardan shu narsa ayonki, boshlang'ich sinflarda talaffuz mashqlarini ishlab chiqishda, savod o'rgatish va o'qish darslari katta ahamiyatga ega. Ma'lumki, boshlang'ich sinflarda savod ўққпфешқртштп вфқедфилш иўқйшсршалифбо davri bo'lib, unda o'quvchilar alifbodagi barcha unli va undosh tovush-harflar bilan tanishtiriladi. O'quvchilarning tovush-harflarni yaxshi tushunishlari, elementar o'qishni muvaffaqiyatli egallashlari uchun bo'g'inga bo'lish, so'zlar tarkibidagi bo'g'in chegarasini aniqlash, bo'g'indan esa, tovushni ajratish, tovush va harf munosabatini aniqlash, kesma harflardan bo'g'in tuzish va o'qish, bo'g'in-tovush, tovush-harf tahlili kabi mashqlardan foydalaniladi. So'z tarkibidagi tovushlarni ajratish va uni to'g'ri va ravon talaffuz qilish mashqida o'quvchilarga yangi tovush hamda uning yozuvdagi belgisini ya'ni, harf ko'rinishlarini o'rgatishda, mustahkamlash mashqlarida, albatta, analiz- sintez metodidan foydalaniladi. Bu usul savod o'rganayotgan o'quvchilarning o'qish va yozish malakalarining ongli ravishda o'zlashtirishga imkoniyat yaratadi. Analiz-sintez tovush metodi nutq haqida, nutqning gaplardan, gaplarning so'zlardan, so'zlarning bo'g'inlardan, bo'g'inlarning tovushlardan tuzilishini o'rgatishda, so'zdan o'rganilayotgan tovushlarni ajratib olish, uni o'rganilgan harflarga qo'shib o'qishga o'rgatishda amal qiladi.

Demak, boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalardan biri o'quvchilar nutqini o'stirishdir. Buning uchun savod o'rgatish davrida o'quvchilarning talaffuzi ustida ishlash katta ahamiyatga egadir, chunki maktabga ilk qadam qo'ygan bolaning talaffuzida kamchiliklar bo'ladi.

Bunday holatda, bir tovush oʻrniga boshqasini talaffuz qilish, soʻzdagi ayrim tovushni talaffuz jarayonida tushirib qoldirish yoki bir tovushni orttirib talaffuz qilish kabi holatlari uchrab turadi. Savod oʻrgatish jarayonida oʻquvchi yuqoridagi xato va kamchiliklarga yoʻl qoʻyganda, shu zahoti oʻqituvchi oʻquvchining kamchiliklarini toʻgʻrilab borishi va qoʻshimcha talaffuz mashqlari asosida bunday oʻquvchilar bilan alohida shugʻullanishi maqsadga muvofiq boʻladi. Oʻquvchilarga tovush va harfni tanishtirish, ularda toʻgʻri talaffuzni shakllantirish orqali, ongli ravishda ifodali oʻqish, tildagi lugʻat boyligini oshirish, bogʻlanishli nutqini oʻstirish, abstrakt tafakkurini bosqichma bosqich shakllantirish, eshitish, qabul qilish sezgisini oʻstirishda ham savod oʻrgatish va oʻqish darslaridagi yangi pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish oʻquvchining oʻtilayotgan darsga nisbatan bilim va koʻnikmalarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlangʻich sinflarda tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtirish murakkab jarayon boʻlgani uchun, savod oʻrgatishda tovush tushunchasiga taʼrif berilmaydi. Shunga qaramay oʻquvchilarda tovush haqida toʻgʻri ilmiy tasavvur amaliy mashqlar yordamida hosil qilinadi. Savod oʻrgatish davrida soʻzning tovush tarkibi ustida ishlanadi. “Tovush oʻzi nima?” degan savol tugʻiladi. Tovush kishining murakkab artikulyatsion faoliyat natijasi hisoblangan muayyan akustik (eshitish) va perseptiv (idrok etish) xususiyatlari bilan ajralib turadigan eng kichik nutq birligi. Nutq tovushlari artikulyatsion jihatdan talaffuz aʼzolarining murakkab natijasida paydo boʻladi. Nutq tovushlarini hosil qiluvchi vosita (tebrantiruvchi kuch) oʻpkadan nafas yoʻli orqali chiqib avval boʻgʻizga va undan ogʻiz boʻshligʻiga va baʼzan burun boʻshligʻiga oʻtadigan havo oqimidir. Dastlab oʻquvchilarni tovush bilan tanishtirishda ularga yaqin va tushunarli boʻlgan soʻzni tanlab, shu soʻz tarkibidagi tovushlarni ajratish maqsadga muvofiqdir. Bu kabi misollar maktab darsliklarida ham keltirib oʻtilgan.

Shuni taʼkidlash joizki, savod oʻrgatishda bir turdagi mashgʻulotlar uzoq davom etsa, oʻquvchilar tez charchaydi? zerikadi va darsga nisbatan qiziqishi susayadi. Shuning uchun mashgʻulotlarning turi va usullarini oʻzgartirib turish maqsadga muvofiqdir. Dastlabki mashq turlari taʼsirchanlik va moʻjizakorlik jihatidan yangi pedagogik texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan boʻlish kerak. Chunki oʻquvchilar yozish va oʻqishdek aqliy faoliyatga birdaniga kirisha olmaydilar. Savod oʻrgatishning asosiy tamoyili adabiy til meʼyorlariga rioya qilgan holda, qisqa va loʻnda, taʼsirchan va tabiiy, muloyim va ravon boʻlishi

o'quvchilar diqqatini jamlashda katta ahamiyatga ega. O'qituvchi savod o'rgatish darslarida ba'zan sinf doskasiga bo'g'in, so'z va gaplarni avvaldan dona- dona qilib yozib qo'yilsa, guruhga ovoz chiqarib o'qish qulay bo'ladi. Doimo kitobdan o'qitaverish o'quvchini tez toliqtirishi va zerikishini e'tiborga olib, ish turini tez-tez o'zgartirib turish lozim. Chex pedagogi Komenskiy ta'limning asosiy qoidasi "Sinfga surat olib kirishing bilan soqov ham tilga kiradi" iborasini qo'llashi bejizga emas. Ayniqsa, ta'lim jarayonida mavhum tafakkuri yaxshi rivojlanmagan boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarning barcha sezgi organlari ishtirok etishi kerak: ko'rish, eshitish, hatto ta'm bilish sezgisi ham, chunki ular aniq narsa, ko'zi bilan ko'rib turgan narsa va hodisaga qarab fikrlaydi. Bu esa "Alifbo" darsligida ham hisobga olingan. Unda mazmunli va ko'rgazmali o'quv qurollari, gap, bo'g'in so'zga oid nusxalar bundan tashqari multimediyali o'quv dasturlar, lingafondan foydalanish, ya'ni, eshituv a'zolari orqali to'g'ri talaffuzni shakllantirish, nutq tovushlarini, tilining talaffuz me'yorlarini audio-vedio orqali o'quvchilar ongiga singdirish, kommunikativ savodxonlikni ta'minlash maqsadida kompyuter o'quv dasturlaridan foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, savod o'rgatish darslarida o'quvchi nutqini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish, bugungi globallashuv va jamiyat taraqqiyoti talabi darajasiga mos keladigan iste'dodli, iqtidorli, mulohazali, dunyo qarashi keng ijodiy fikrga ega bo'lgan komil insonni tarbiyalashni taqozo etadi. Shunday ekan, maktablarda boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish darslariga muvofiq keladigan samarali usullarni belgilash va ularni amalga oshirishda o'quvchilarning individual va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ta'lim jarayonini to'g'ri tashkillashtirish o'qituvchining asosiy vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T.G'afforova, X.G'ulomova, G.Eshturdiyeva. 1-sinfda savod darslari. Toshkent. "O'qituvchi", 1996. 6-bet.
2. G'oyibnazar Ernazarov. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent. "Ilm ziyo", 2013. 9-bet.
3. Q.Abdullayeva, R.Nazarov, Sh.Yo'ldosheva. Savod o'rgatish metodikasi. Toshkent. "O'qituvchi", 1996. 11-bet.
4. T.G'afforova, X.G'ulomova, G.Eshturdiyeva. 1-sinfda savod darslari. Toshkent. "O'qituvchi", 1996. 7-bet.
5. T.G'afforova, X.G'ulomova, G.Eshturdiyeva. 1-sinfda savod

darslari. Toshkent. “O‘qituvchi”, 1996. 9-bet.

6. K.Qosimova, S.Matjonov, X.G‘ulomova, Sh. Yo‘ldosheva, Sh.Sariyev. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent “Nosir”, 2009. 33-bet.

7. B.To‘xliyev, M.Shamsiyeva, T. Ziyodova. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. Toshkent. “O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi”, 2006. 3-bet.

8.<https://mehnat.uz>

9.<https://www.gazeta.uz>

10.<https://uz.m.wikipedia.org>